

Jouko Kokkonen

Sisukkaita metsäläisiä vai salonkikelpoisia suomalaisia?*

Olympiaurheilulla on ollut merkittävä asema kansallisen identiteetin määrittelyssä Suomessa. Yleisen, yhä voimissaan olevan uskomuksen mukaan Suomi on juostu maailmankartalle. Ainakin Suomi on suomalaisten omassa ajattelussa paikantunut maailmankartalle urheilun avulla.

Julkisuudessa suomalaisuudesta olympiaurheilun pohjalta 1900-luvun alkupuolella tehdyt tulkinnat osoittavat, että olympiaurheilu on tarjonnut kansallisen identiteetin määrittelyn kannalta oleellisia puheenaiheita. Lähestyn aihetta suomenkielisen suomalaisuuden näkökulmasta. Tällöin tärkeimpiä vertailukohtia ja vastinpareja ovat olleet ruotsinkielinen suomalaisuus, Ruotsi sekä muut Pohjoismaat ja anglosaksiset maat. Lisäksi kansallinen kahtiajako vaikutti vasemmistolaisten urheilumenestyksestä tekemiin tulkintoihin sisällissodan jälkeen.

Urheilun merkitys on ollut sekä kansallisen itsearvioinnin että itsetehostuksen näkökulmista erityisen suuri kansakunnissa, joilla on lyhyt valtiollinen historia. Australiassa ja Uudessa-Seelannissa urheilulla

* Artikkelin perustuu Jouko Kokkonen väitöskirjaan *Kansakunta kilpasilla: urheilu nationalismin kanavana ja lähteenä Suomessa 1900–1952*, SKS, 2008.

on ollut erittäin tärkeä asema identiteetin lähteenä. Myös Norjassa ja Yhdysvalloissa urheilun merkitys kansallisen identiteetin osatekijänä on suuri.

Urheiluvoitot ovat olleet niin Suomessa kuin lukuisissa muissa maissa vertauskuvallisesti tärkeitä todisteita kansakunnan elinvoimasta. Ensimmäiset suuret suomalaiset urheilumenestykset Tukholman vuoden 1912 olympiakisoissa ajoittuivat aikaan, jolloin olympiakisojen merkitys kasvoi ja niistä tuli todellinen kansainvälinen suurtapahtuma. Silloiset suurvallat asettivat urheilijoilleen kovia menestystavoitteita.

Kansalliseksi identiteetin lähteeksi nousu edellytti paitsi urheilumenestyksiä myös sitä, että urheilujulkisuus oli riittävän kehittynyt ja laaja. Tässä suhteessa Tukholman 1912 olympiakisat merkitsivät urheilukirjoittamisen lopullista läpimurtoa. Tieto suomalaismenestyksestä saavutti sanomalehtien kautta suuren osan suomalaisista. Kaupungeissa ja rautateiden varsilla ensimmäiset uutiset olivat tiedossa puhelimen ansiosta jo ennen lehtien tuloa.

Urheilun voima kansallisten mielikuvien tuottajana perustuu ennen kaikkea kahteen tekijään. Se antaa ensinnäkin tilaisuuden kansakuntien näennäisen puolueettomaan vertailuun tuloluetteloiden avulla. Toisaalta urheilu tuottaa voimakkaita tunne-elämyksiä.

Urheilumenestyksen on uskottu ja uskotaan yhä olevan paras tapa saavuttaa kansainvälistä näkyvyyttä. Erityisen tarkasti suomalaiset seurasivat 1900-luvun alkuvuosikymmeninä reaktioita Isossa-Britanniassa, Saksassa, Yhdysvalloissa ja Pohjoismaissa. Olympiaosanotto ja menestys osoittivat Suomen kuuluvan läntiseen, sivistyneeseen maailmaan.

Erityisesti Yhdysvalloissa saavutettu huomio imarteli suomalaisia. Yleisurheilu oli seurattu laji erityisesti yliopistopiireissä, mikä korosti näkyvyyden merkitystä. Yhdysvalloissa saavutetun runsaan näkyvyyden syynä ei ollut yksinomaan suomalaisten erinomaisuus. Menestyksen selittäjiksi löydetty tekijät kuvasivat suomalaisuuden ohella vähintään yhtä paljon amerikkalaisuutta. Pohjolan tasavalta oli yhdysvaltalaisien kuvamana demokratia, jossa oli kunniaa suoranuottinen yksilöllisyys.

Vapaustaistelu bolsevikkeja vastaan yhtyneenä urheilumenestykseen vahvisti 1920-luvulla kuvaa maasta, jonka asukkaille olivat ominaisia rajaseutuhenki ja tahto kamppailla historian voimia vastaan. Pariisiin

olympiakisojen jälkeen selityksissä toistui Suomen maanläheisyys ja teollistumattomuus. Näissä ihannekuivissa Suomi oli Yhdysvaltoja puhtaampi ja yksinkertaisempi yhteiskunta, jota eivät kiusanneet massayhteiskunnan ja teollisen tuotantotavan ongelmat ja jossa elettiin vielä vanhoja hyviä aikoja.

Aktivistien johtohahmoihin kuulunut Kai Donner julisti Antwerpenin kisojen todistaneen, että ”kansamme on edelleen terve” ja ”pystyy mittaamaan voimiaan kenen kanssa tahansa”. Hän liitti kisat vapaus- ja heimosotiin:

”Pitäkäämme suomalaisella uskollisuudella kiinni valkoisesta aatteestamme ja tunnustakaamme se suomalaisella rehellisyydellä niin ystävälle kuin viholliselle. Tietäköön se Eurooppa, joka vielä vapaana tahtoo elää ja tehdä työtä olemassaolonsa ja sivistyksensä puolesta, että Suomen kansaan voi luottaa, että Suomen kansa ei väisty, että se nyt ja vastaisuudessa on valmis vuodattamaan verensä niin valkoisen Suomen kuin valkoisen Euroopan puolesta.”

Suomenkielisten näkökulmasta urheilumenestys oli tarpeen myös nimenomaan suomenkielisen kulttuurin elinvoimaisuuden näytteenä. Tämän vuoksi monet urheilujohtajat, kuten Urho Kekkonen kehittivät voimallisesti etenkin olympiakisojen alla urheilijoita suomalaistamaan nimensä. Urheilijoista tuli nimenmuuton mainosmiehiä – nimenomaan miehiä, sillä naisurheilu oli olympiakisoissa pienessä sivuroolissa ja Suomessa sen asema oli vielä heikompi. Kulttuurisesti kunniaan nostettiin maailmansotien välillä erilaiset ”puhtaan” suomalaisuuden ilmentymät, joihin kuuluivat kansakunnan elinvoimasta kertovat urheilusaavutukset.

Suomalaisurheilijoiden olympiamenestys antoi paljon virikkeitä myös rotukeskusteluun. Rodusta puhuttaessa on erotettava varsinainen rotuoppi ja siihen viittaava, usein epämääräinen puhetapa. Rotuopillinen tutkimus oli 1900-luvun alkupuolella vakavasti otettava tieteenala, joka vaikutti laaja-alaisesti poliittiseen ajatteluun oikealta vasemmalle. Sekä tieteellisessä että vapaamuotoisemmassa katsannossa rotukeskusteluun liittyi ajatus rodusta kansan ja koko maailman kehitystä määrävänä eh-

dottomana tekijänä. Tämä antoi virikkeitä urheilupuheeseen, jossa rotu laentui usein väljäreajaiseksi suomalaisten erinomaisuuden todisteluksi.

Jo Tukholman kisojen jälkeen urheilumenestystä oli käytetty todisteena suomalaisen rodun erinomaisuudesta verrattuna teollistuneiden maiden rappauneeseen väestöön. 1920-luvun saavutukset antoivat lisää todistusaineistoa suomalaisten elinvoimaisuuden ja sisukkuudesta. *Savon Sanomat* julisti Pariisiin vuoden 1924 kisojen antaneen ”koko maailmalle todistuksen suomalaisen rodun fyysillisestä kunnosta ja sitkeydestä” ja osoittaneen, että suomalainen kansanaines on maailman parasta.

Ruotsissa, Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissakin kiersi vielä maailmansotien välillä sitkeänä uskomus suomalaisten mongolijuurista. Urheilumenestys todisti tulkitsijasta riippuen väitteen oikeaksi tai vääräksi. Pisimpään käsitykset suomalaisten itäisestä alkuperästä elivät Ruotsissa, minkä vuoksi monet ruotsalaiset suhtautuivat ylemmydentuntoisesti suomalaisiin. Kotimaassa tilannetta kärjisti se, että osa suomenruotsalaisista oli iskemässä mongolileimaa mahdollisimman syvälle.

Ruotsissa suomalaisten mongolijuuriin palasi toistuvasti *Idrottsbladetin* päätoimittaja Torsten Tegnér, joka julisti japanilaisurheilijoiden ja Matti Järvisen kunnostauduttua Tukholmassa vuonna 1930 ”Mongolien päivä stadionilla”. Tämä nostatti kiivaan vastalausemyrskyn Suomessa. Matti Järvinen itse käsitteli mongoliväitettä vuonna 1934 ilmestyneessä kirjassaan. Hän luonnehti suomalaisten olevan luonnostaan taistelijakansa, joka oli joutunut kamppailemaan leivästä ja ”milloin sen, milloin tämän isäntämaan itsekkäiden ja omien etujen puolesta”. Suomi oli kuitenkin onnistunut saavuttamaan paikan maailmankartalla ja suomalaiset olivat ”ehkä nykyisen maailman impulsiivisesti voimakkain valkoinen rotu”, mutta taistelu jatkui:

”Ulkopuolinen kaukaisempi maailma tietää yhä vielä yllättävän vähän Suomesta ja suomalaisista. Meitä pidetään ’mongoleina’, jota käsitystä muulle maailmalle on kerta kerran perään naapurimme taholta levitetty ja toivotettu. – Tämä on kaikki parjausta ja väärin kansaamme kohtaan. Emme ole sen paremmin mongoleja kuin unkarilaiset, heimoveljemme, emme sen paremmin kuin ruotsalaiset, naapurimme, amerikkalaiset ystävämmme.”

Käsitys suomalaisten "aasialaisuudesta" oli muutoinkin levinnyt laajalle. Isossa-Britanniassa mongoliväitteet elivät osin 1920-luvulla, mutta niiden rinnalla vahvistui monipuolisempi kuva suomalaisuudesta, jonka kehitys kiinnittyi läntiseen kulttuuripiiriin. Lännen etuvartioksi julistautuneen kansakunnan olikin kyettävä osoittamaan olevansa muuta kuin Aasiaa ja itää. Puolivirallinen Suomi kävi väitteitä vastaan 1930-luvulla kansainvälisten kauneuskilpailuiden avulla: missien menestys osoitti, etteivät suomalaiset voineet olla mongoleja.

Urheilumenestys kuitenkin kiistatta lisäsi rotututkijoiden kiinnostusta suomalaisia kohtaan. Olympiakisat olivat 1900-luvun alkuvuosikymmenien käsityksissä puolueeton tapa mitata kansojen fyysistä pystyvyyttä ja monet tekivät rohkeita tulkintoja tästä hataralle todistus pohjalle rakentuneesta aineistosta. Suomalaisurheilijoiden saavutukset kelpasivat ajoittain esille nousseesta mongoliväitteistä huolimatta maailmansotien välisenä aikana vahvaksi todisteeksi tarkemmin määrittelemättömän valkoihosen pohjoisen rodun kulttuurisesta ylivallassa.

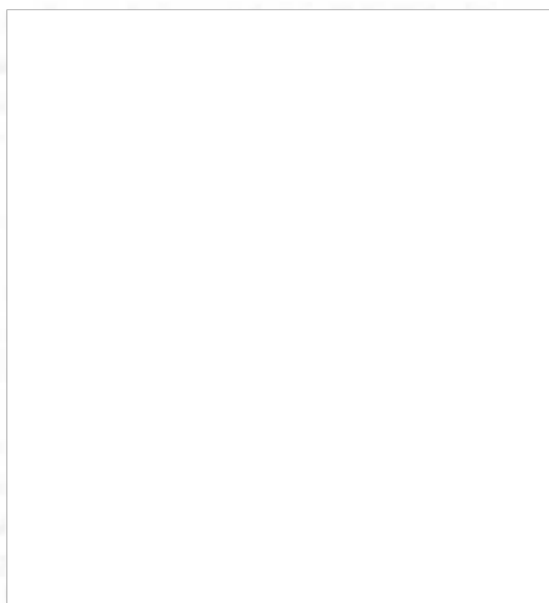
Yksi suomalaisen sivistyneistön näkemistä uhkakuvista oli maailmansotien välillä metsäläisyys, jossa maalaisrahvaan huonoimmat piirteet yhdistyivät nykyajan turmeluksiin. Urheilu näyttäytyi hyvänä keinona suunnata sisu oikeisiin uomiin: väärään suuntaan ohjautunut sisu oli arvaamaton voima, joka saattoi viedä kansakunnan vuoden 1918 sisällissodan kaltaisiin onnettomuuksiin.

Urheilu oli väline, jolla suomalaista sisua oli ohjattava hapattamaan koko kansan elämää oikealla tavalla. *Suojeluskuntalaisten Lehti* arvioi vuonna 1924, että olympiavoittajissa ja urheilijoiden parhaimmistossa sisu oli jalostunut suotuisasti: "Se ei ole enää raakaa alkuvoimaa, vaan se on tältä asteelta kehitetty ylemmälle tasolle, sille on pantu ankarat suitset suuhun ja se on pakotettu palvelemaan jotain määrättyä suurta päämäärää." Martti Jukolalle sisu aktiivinen käsite, jonka avulla oli ylletty mahdolltomiin tai erittäin vaikeasti saavutettaviin tavoitteisiin:

"Sisulla viljeltiin Suomen korvet, kaadettiin kasket ja lyötiin vainolainen. Sisulla muokattiin suomen kieli sivistyskielen valmiuteen ja hankittiin sille omat oikeutensa kansamme kulttuurielämässä. Sisulla saavutettiin suomalaisen sotilaan maine eurooppalaisilla taistelukentillä. Ja kun vv. 1808–09 puolustettiin maata venäläisiä vastaan, hankittiin sisukkaalla taistelulla, joka

näennäisesti päättyi tappioon, Suomelle sellaisia erivapauksia, joita Venäjän muilla valloitusmailla ei tunnettu. Lopuksi hankittiin Suomen itsenäisyys taistelulla, jonka eri vaiheisiin sisältyy juuri sisua arvaamaton määrä.”

Jukola liitti vapaalla tulkinnallaan sisun Suomen historian ja siten myös urheiluelämän tärkeimmäksi käyttövoimaksi. Oli luonnollista, että sisu ilmeni urheilussa, jossa Jukola jakoi käsitteen kilpailu- ja harjoittelusisuksi. Kilpailusisulla saattoi saavuttaa toisinaan tuloksia, mutta suomalaisurheilijoiden menestys perustui harjoittelusisuun. Sen avulla

Suomalaisurheilijoiden menestys Pariisin olympiakisoissa vuonna 1924 herätti huomiota Yhdysvalloissa. Oheisen piirroksen julkaisivat sekä *Idrottsbladet* että *Suomen Urheilulehti*.

urheilijat jaksoivat harjoitella pitkäjänteisesti. Sisun ainutlaatuisuuden korostaminen oli Jukolalle keino rakentaa myönteistä suomalaisuutta. Paavo Nurmi sen sijaan ei pitänyt sisua tärkeänä menestyslähteenä, minkä hän toi myös useasti esille. Nurmelta ilmestyi *Helsingin Sanomissa* Los Angelesin vuoden 1932 olympiakisojen alla yksitoistaosainen kir-

joitussarja kilpailujen ennakkonäkymistä ja valmentautumisesta. Nurmi oli tässäkin suhteessa aikaansa edellä ollut huippu-urheilija – hän valmensi penkkiurheilijoita ennakkojutuillaan tulevaan. Hänen mukaansa kilpaurheilu oli jo niin kehittynyttä, ettei voittoja voinut ”enää saavuttaa hyvällä onnella ja ihmeellisillä kumminlahjoilla”:

”Ei, siihen tarvitaan suunnaton määrä työtä. Korkeimman luokan urheilijan tulee läpäistä kolme astetta, ennen kuin hän pääsee huipulle: Ensiksi työ, toiseksi työ ja kolmanneksi työ. Tietysti on erinomainen asia, jos urheilijalla on myös luontaisia taipumuksia.”

Sisukäsitteen myönteiset puolet korostuivat talvi- ja jatkosodan aikana. Sisusta karisivat kielteiset määreet ja siitä tuli suomalaisten sotilaiden taistelutahdon salaisuus. Toisaalta toisen maailmansodan jälkeen koettiin toinen todellisuus. Etenkin suomalaisten yleisurheilijoiden menestys jäi toivottua heikommaksi. Tämä sai pohtimaan vakavissaan, mihin suomalainen sisu ja moraalinen ryhti olivat kadonneet. Rajuimman ryöpytyksen kohteeksi joutui 10 000 metrin juoksun Lontoon olympiakisoissa 1948 keskeyttänyt Viljo Heino. Hänen toimintansa katsottiin ilmentävän suomalaisurheilijoiden sisuttomuutta: hän halusi taistella vain voitosta, ei puolustaa maansa kunniaa.

Urheilulajeista nimenomaan kestävyysjuoksun katsottiin ilmentävän parhaiten suomalaisuutta. Toinen menestyslaji keihäänheitto jäi hiukan juoksun varjoon. Osasyynä oli se, etteivät keihäsmiehet useinkaan täyttäneet esimerkillisen sankarin mittoja. Matti Järvinen oli paitsi maailman paras keihäsmies, myös aikamoinen raikulipoika. Vielä enemmän sivuun jäivät menestyksekkäät painijat, joista kukaan ei nousut likimainkaan Paavo Nurmen tai Hannes Kolehmainen veroiseksi sankariksi.

Urheilu palveli nykyaikaisena kulttuuri-ilmionä Suomen valtiovalan pyrkimyksiä niin kotimaassa kuin kansainvälisesti. Se kohensi kansalaisten kuntoa sekä totutti heitä kurinalaisuuteen ja sääntöihin. Näin opituilla taidoilla oli laajalti käyttöä modernisoituvassa yhteiskunnassa. Ulkoministeriö käytti esittelyelokuviinsa urheilumenestystä yhtenä todisteena Suomen nykyaikaisuudesta. Pekka Lähteenkorvan ja Jussi

Pekkarisen mukaan ”Paavo Nurmen juoksut olivat yksi Suomen tunnetuksi tekemisen peruspilareista”. He ovat kärjistäneet Suomi-kuvan rakentuneen 1930-luvun lopussa kolmen tukijalan varaan: ”velanmaksuun Yhdysvalloille, Nurmen juoksuille 1920-luvulla ja Sibeliuksen musiikille.”

Nykyaikaa edusti suomalaisessa urheilussa erityisesti suunnitelmallisesti harjoitellut ja kellontarkasti rataa kiertänyt Paavo Nurmi. Nykyaikaisuuteen liittyi myös se, että Nurmi osasi määritellä juoksuilleen markkinahinnan. Nurmi näyttäytyi liukuhihnatyöläisenä, joka suoriutui saamastaan tehtävästä suunnitellussa ajassa. Keskeinen osa Nurmen myyttiä oli se, että hän ”muutti rautaisella tahdolla elimistönsä pettämättömäksi koneistoksi, joka toimi valtijaansa käskystä”. Tämä teki hänestä ”Juoksijain kuninkaan”, arvoituksellinen yli-ihmisen, jossa jokainen halusi ihailia ”lihasta ja luusta luodun koneiston käsittämättömiä inhimillisiä rajasaavutuksia”. Nurmi joutui myytin mukaan maksamaan kalliin hinnan menestyksestään. Martti Jukola väitti Nurmen luonteenkin muuttuneen ”jäykäksi ja sulkeutuneeksi”. Uhraukset olivat välttämättömiä, jotta hän kykeni hallitsemaan juoksuratoja:

”Hymyilemättä, kylmänä ja luokse pääsemättömänä hän vuodesta toiseen tallasi jalkoihinsa kaikki entiset ylistetyt maineteot ja poistui tehtävänsä suoritettuaan kuin teloittaja sivuilleen vilkaisematta, ojennettuun käteen tarttumatta. Hänessä oli jotain epäinhimillisen karua ja julmaa, mutta hän valloitti maailman kirkkain ase-in: tahdollaan, jossa oli yli-inhimillistä voimaa.”

Nurmessa ilmentyi toisaalta suomalaisille kielteisinä pidettyjä piirteitä. Umpimielisyys ja vähäpuheisuus eivät näihin kuuluneet. Itse asiassa Nurmen omista ajatuksista on hänen lehtikirjoitustensa ansiosta enemmän tietoa kuin tuon ajan urheilijoista keskimäärin. Sen sijaan Nurmi oli arvaamaton ja uppiniskainen. Hän jäi vuonna 1927 pois Tukholmassa järjestetystä Ruotsi–Suomi -maaottelusta, kun Tahko Pihkala nimesi Nurmen juoksemaan matkalle, jolla Ruotsia edusti Nurmen inhoama ruotsalaisjuoksija. Nurmi löysi lehtien palstoilla paljon enemmän ymmärtäjiä kuin Pihkala.

Hannes Kolehmainen muodosti mielenkiintoisen vastaparin Nurmelle. Hänet esitettiin kansallis-romanttisena sankarina, joka oli vaatimaton ja vähään tyytyväinen. Kolehmainen sopikin Nurmea paremmin kansakoulun lukukirjaan kelpuutettavaksi esimerkilliseksi urheilijaksi. Kolehmaista ja Nurmea yhdisti heidän kamppailunsa menestykseen vaatimattomista oloista.

Sisukkaan urheilukansan myyttiseksi kohotettuihin saavutuksiin kuuluu myös olympiakisojen järjestäminen. Helsingin vuoden 1952 olympiakisoista tuli sotakorvausten ohella jälleenrakennusajan ponnistusten ilmentymä. Suomalaiset ovat vaalineet kisojen muistoa korostamalla niiden olleen ”viimeiset oikeat olympialaiset” – lämminhenkinen tapahtuma todellisen urheilukansan kotikentällä. On syytä muistaa, että kisat olivat siihenastisista suurimmat ja että ne käytiin kylmän sodan varjossa. Kisojen onnistuminen ei ollut yksinomaan suomalaisten ansiota: niiden onnistuminen oli myös Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen intresseissä.

Helsingin kisoja on muisteltu Suomessa viimeisinä oikeina olympiakisoina, joissa leppoisa urheiluhenki kukoisti pienimuotoisessa tapahtumassa. Tämä peittää alleen sen, ettei Suomi ollut järjestämässä tarkoituksella mitään vaatimattomia kisoja, vaan olympiahistorian suurimpia. *Helsingin Sanomat* kehui yleisurheilijoiden tehneen ”juoksevalla nauhalla” olympiaennätyksiä ja maailmanennätyksiä, joista osa oli ”niin loistavia, että ne inhimillisten fyysisten suoritusten ylärajaa hipoen varmasti jäävät pitkiksi ajoiksi lyömättömiksi ja siten vievät Helsingin kisojen nimeä ja mainetta pitkälle urheilun historiaan”.

Isäntämaan urheilumenestys oli kuitenkin Helsingin kisoissa toivotua heikompi etenkin yleisurheilussa, minkä vuoksi suomalaiset alkoivat korostaa järjestelytaitoja urheilukansan tärkeänä ominaisuutena. *Turun Sanomat* arvioi jo 27. heinäkuuta 1952 Suomen voittaneen Helsingin olympiakisoissa kultamitalin, jonka saavuttamisen olivat tehneet mahdolliseksi ”pienen kansan suuret henkiset voimavarat ja sen organisaatiokyky”. Lehti uskoi, että kisojen ansiosta ”Suomi tunnetaan laajalti koko maailmassa, sen nimi, sen kansa ja sen moninaiset peräänantamaton tonta sisua ja mielenlujuutta vaatineet teot”.

Vuoden 1952 kisoja edelsi myös pelko siitä, että suomalaiset eivät osaa käyttäytyä. Miesten pelättiin juopottelevan maansa maail-

man kartalle ja naisten kiinnostuvan liikaa ulkomaisista urheilijoista. Kumpaakin uhkaa vastaan järjestettiin laajaa valistustoimintaa. Toisaalta kisavieraiden viihtyvyys haluttiin varmistaa tarjoamalla kansainvälisiä baareja ja ravintoloita.

Urheilupuhe on 1900-luvun alusta lähtien tuottanut suomalaisuutta, johon se on luonut yhä uusia kerrostumia. Urheilusaavutukset ovat kiinnittyneet varsin helposti osaksi kansallista kulttuuriperintöä. Osittain tämä on johtunut siitä, että kansallinen identiteetti on nykyaikainen ilmiö, joka on luonteeltaan taipuisa ja muutosaltis. Siihen on helppo liittää etenkin kansakunnan kannalta myönteiseksi koettuja tekijöitä. Suomalaisurheilijoiden menestys on rakentanut elämänuskoista kuvaa suomalaisuudesta. Urheilupuheen kautta on käsitelty myös suomalaisuuden kielteisinä nähtyjä puolia.

Urheilun nousevia suomalaisuuden aineksia

Myönteisen suomalaisuuden aineksia:

Kansallinen elinvoima
Kansainvälinen näkyvyys
Kyky järjestää kilpailuja
Nykyaikaisuus
Rehtiys ja rehellisyys
Sisukkuus
Vaatimattomuus

Kielteisen suomalaisuuden aineksia:

Metsäläisyys
Rodullinen alkuperä
Sisuttomuus
Uppiniskaisuus
Urheilumenestyksen heikkeneminen